

Türkiye ile Çin Tarım Ürünleri Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi

Çiğdem KURTAR¹⁷

İlkay DELAL¹⁸

Öz

Dünyada küresel bir ticaret üretimin artması ve serbestleşme politikalarının yaygınlaşmasıyla birlikte artmaktadır. Çin ve Türkiye 1980 sonrası küresel ticaretin önemli aktörleri arasında yer almıştır. Bu çalışmada Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaret ilişkisinin tarım ürünleri özelinde incelenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. İki ülke arasındaki tarım ürünleri ticareti önem arz etmektedir. Karşılaştırma amacıyla iki ülke arasındaki dış ticaret verileri değerlendirilmiş, tarım ürünleri ticareti incelenmiştir. Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaret açığının %26.8'i Çin ile yapılan ticaretten kaynaklanmaktadır. Bu dış ticaret açığının kapatılması için çalışmalar mevcuttur. İki ülke arasında ticareti geliştirmek amacıyla para takası anlaşması, tarım ürünleri ticareti için mutabakat ve protokoller imzalanmış, ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin tarım ürünlerinin ihracatında üretim potansiyeli ve tecrübesi yüksek olan ürünlere ağırlık verilmesi, ihracatçıların hammadde ihracatından ziyade katma değeri yüksek mamul madde üretimi ve ihracatına yönlendirilmesi dış ticaret açığın azaltılması ile birlikte yurtiçi istihdamı ve katma değer in yurt içinde kalmasında da etkili olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Türkiye, Dış ticaret, Tarım, İthalat, İhracat

Evaluation of Turkey and China Agricultural Products Trade

Abstract

Global trade in the world is increasing with increasing production and liberalization policies. After 1980, China and Turkey has taken part among the key actors in global trade. In the study, inspection of the foreign trade relations between Turkey and China in particular agricultural products and its evaluation is aimed. The trade of agricultural products between the two countries is crucial. In order to compare, foreign trade data between the two countries were evaluated, the trade in agricultural products between Turkey and China were investigated. Turkey's 26.8% of foreign trade deficit in agricultural products stems from trade with China. There are efforts to meet this foreign trade deficit. In order to improve trade between the two countries, swap agreement, memorandum of understandings and protocols for trade in agricultural products were signed and visits were made. In Turkey, focusing on exporting agricultural products of production potential and experience, directing exporters to production and exports of high value added products rather than raw material exports will have an impact on reducing the foreign trade deficit as well as domestic employment and remaining added value to in the country.

Keywords: China, Turkey, Foreign Trade, Agriculture, Export, Import

JEL: Q10, Q17

Geliş Tarihi (Received):10.06.2019

Kabul Tarihi (Accepted):21.12.2019

¹⁷ Sorumlu yazar (Corresponding author), Tarım ve Orman Bakanlığı, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, cigdem.kurtar@tarimorman.gov.tr

¹⁸ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara.

1. Giriş

Ticaret insanlık tarihinin başlangıcından beri yapılan bir faaliyettir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için ellerinde bulunana mallar ile diğer insanların ellerinde bulunan malları değiştirmesi ile başlayan takas, ortak değişim araçları ve devamında paranın icadıyla gelişmiştir (Çağlar ve Esmer, 2015). İletişim ve ulaştırma sektörlerinde yaşanan teknolojik gelişmeler uluslararası ticaretin her geçen gün artarak gelişmesini sağlamıştır.

Türkler ve Çin arasındaki ticari ilişkilerin tarihi çok eski dönemlere gitmektedir. Tarihin en eski ve uzun ticaret yolu olarak kabul edilen İpek Yolu, Çin'den başlayıp Roma'ya kadar uzanmaktadır. İpek Yolu Asya'daki Türk yurtlarından geçmekte iken XI. yüzyıldan sonra Anadolu'da Türk devletlerinin kurulması ile İpek Yolu'nun geçtiği coğrafyada Türklerin hakimiyet alanı genişlemiştir (İsayev ve Özdemir, 2011). XVIII. yüzyılda İpek Yolu'nun önemini yitirmesiyle Türkler ile Çin arasındaki ticari ilişkiler zayıflamıştır (Şimşek, 2006).

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile 1. Dünya Savaşından sonra, Çin Halk Cumhuriyeti de 1949 yılında komünistlerin Çin İç Savaşını kazanmasıyla kurulmuştur. Her iki devlet hanedanlıklar tarafından yönetiliyor iken iç ve dış savaşların sonucunda yeni yönetim şekilleriyle ortaya çıkmıştır. Ülkelerin kuruluş dönemi soğuk savaş öncesine ve dünyanın iki kutuplu olduğu soğuk savaş yıllarına denk gelmektedir (Şimşek, 2006).

Soğuk savaş yılları dünyada ekonomik gücün kuzey ülkelerinin elinde toplandığı iki kutuplu bir dönemdir. Çin ve Türkiye'de bu siyasi ve ekonomik ortamda öncelikle planlı ekonomi ile sanayileşme yoluna gitmiştir. Dış ticarete dünyada diğer bütün ülkeler gibi korumacı politikalar uygulamışlardır (Şimşek 2006).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ve Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa Birliği'nin baskın olduğu ekonomik sistemin sonucu zenginliğin dünyanın kuzey batısında toplanması olmuştur. Soğuk savaşın sonrasında 1980'li yıllarda liberal politikaların

kabul gördüğü dünya düzeninde yeni aktörler sahneye çıkmaya başlamıştır.

Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin Halk Cumhuriyeti ülkelerinin oluşturduğu BRIC, sonrasında Güney Afrika'nın da dahil olmasıyla BRICS olarak adlandırılan ülke grubu bu yeni aktörlerin öne çıkanlarıdır.

Coğrafi büyüklüğün getirdiği doğal kaynaklar ve yüksek nüfusun sağladığı ucuz işgücü dünya ekonomisinde söz sahibi olan bu ülkelerin ortak noktasıdır. Emek yoğun üretim ile elde edilen katma değeri yüksek malların ihracatı bu ülkeleri ekonomi sahnesinde yönlendirici ve baskın konuma getirmiştir.

Kuzey ve batı ülkelerinin ağır bastığı dünya ekonomisinde doğu ve güney ülkelerinin elde ettiği ekonomik güç dengeleyici olmuştur. Tek kutuplu dünyadan çok kutuplu bir ekonomik düzene geçiş sağlanmıştır (Erkan, 2012).

Türkiye'nin de bu ülke grubuna dahil olması gündeme getirilmiş olmakla birlikte ancak; işsizlik, enflasyon, yüksek tüketim, dış borçlanma, cari işlemler açığı ve enerji ithalatı konularındaki makro ekonomik değerlerin iyileştirilmesi sonucu böyle bir katılım söz konusu olabilecektir (Yılmaz, 2017).

Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte 1980 sonrası Türkiye ve Çin daha liberal politikalar uygulamaya başlamıştır (Şimşek 2006). Gayri Safi Yurtiçi Hasıla verileri incelendiğinde 2018 yılında Çin 1.4 trilyon ABD doları ile Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra dünya'nın 2. büyük ekonomisi, Türkiye ise 789 milyar ABD doları ile dünya'nın 18. büyük ekonomisi olmuştur (TÜİK, 2019a).

Çin, dünyada ihracatçı bir ülke olmakla birlikte hem üretim sektöründe kullanılacak hammadde ihtiyacı hem de dünyanın nüfusu en fazla ülkesi olması nedeniyle önemli ithalatçı ülkelerden de biridir.

İnsanların gıda ve giyim gibi temel ihtiyaçlarının kaynağı olan tarım ürünleri, ticaretin başladığı dönemden günümüze kadar önemini korumaktadır. Dünya'da yapılan ithalat ve ihracatta gıda ve tarım hammaddelerinin payı ve

parasal karşılığı azalmakla birlikte önemi devam etmektedir (Çakmak, 2016).

Bu çalışmanın amacı Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaret ilişkisinin tarım ürünleri özelinde incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Stratejik bir sektör olan tarım sektörünün ürettiği tarım ürünlerinin Türkiye ile Çin arasındaki dış ticarete yeri, dış ticaret dengesi ve iki ülke arasında hangi ürün sınıflarının tarım ürünleri ticaretine konu olduğu belirlenmiştir. Elde edilen veriler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

2. Materyal ve yöntem

Türkiye ile Çin arasındaki tarım ürünleri dış ticaretini inceleyebilmek için, Türkiye’de ve dünyada dış ticaret ile tarım ürünleri dış ticareti konusunda yayınlanan kitaplar, makaleler, raporlar, incelemeler ve diğer yayınlar taranmıştır.

Dünyada dış ticaret konusunda bilgi ve istatistiki veri üreten Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların yayınları incelenmiş, hazırladıkları veriler derlenmiştir.

Türkiye’de dış ticaret verilerini hazırlayan ve yayınlayan kurumlar ve kuruluşların hazırladığı raporlar, göstergeler, yayınlar, analizler, internet siteleri, yerli ve yabancı bilimsel literatür taranmış, elde edilen istatistiki veriler analiz edilmiştir.

İstatistiki veriler elde edilirken Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Birleşmiş Milletler Comtrade Veritabanı’nda yayınlanan Standart Uluslararası Ticaret Sınıflamasının, (SITC) 3. Revizyonundan farklı düzeylerdeki veriler kullanılmıştır. Son yirmi yıllık değişimin gözlenmesi amacıyla 1997 yılından başlayarak 2002, 2007, 2012, 2017 yıllarına ait veriler, 2017 yılına ait verilerin bulunmadığı durumlarda 2016 verileri kullanılmıştır.

3. Bulgular

Türkiye’nin dış ticaretinin gelişimi değerlendirildiğinde son yirmi yıl içerisinde dış ticaret hacminde önemli bir artış gözlemlenmektedir.

Tablo 1. Türkiye dış ticareti (bin \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	İhracatın ithalatı karşılama oranı
1997	26261071	48558720	0.54
2002	36059089	51553797	0.69
2007	107271749	170062714	0.63
2012	152461736	236545140	0.64
2017	156996381	233797920	0.67

Kaynak: TÜİK

Türkiye’nin 1997 yılında 75 milyar ABD dolarına yaklaşan dış ticareti 2017 yılına gelindiğinde 390 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Dış ticaret hacmi 20 yılda 5 kat artmıştır.

Artan dış ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı da yükselmiştir. Ancak karşılama oranının yükselmesinin Türkiye’nin lehine bir husus olarak değerlendirilmesi iyimser bir yaklaşım olacaktır. Zira 1997 yılında 22 milyar ABD doları olan dış ticaret açığı 2017 yılında 76 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Oransal olarak bir azalma görülse de aslında dış ticaret açığı miktar olarak artmaktadır.

Tablo 2. Türkiye tarım ürünleri dış ticareti (bin \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	İhracatın ithalatı karşılama oranı
1997	5467803	4338190	1.26
2002	4017902	3542213	1.13
2007	9466454	9435782	1.00
2012	15648826	15865613	0.98
2017	17280256	18117908	0.95

Kaynak: TÜİK (1997,2002), UNComtrade (2007, 2012, 2017)

Türkiye dış ticareti tarım ürünleri özelinde değerlendirilecek olursa 1997 yılında 10 milyar ABD dolarına yaklaşan dış ticaret 2017 yılında 35 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Tarım ürünleri dış ticaretinde 20 yılda % 350’lik bir genişleme olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1997 yılında 1.26 olarak gerçekleşmiş 1.1 milyar ABD dolarlık dış ticaret fazlası oluşmuştur. Bu oran 2017 yılında 0.95’e

gerilemiştir. 2017 yılı tarım ürünleri dış ticaret açığı 837 milyon ABD doları olmuştur.

Türkiye'nin toplam dış ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı artarken tarım ürünleri dış ticaretinde azalmıştır.

3.1. Türkiye ve Çin arasındaki dış ticaret

Türkiye ve Çin'in piyasalarda serbestleşmeye yönelik uyguladığı politikalar dış ticaretlerini arttırmıştır. Her iki ülkenin de DTÖ'ye üye olması da bunu etkilemiştir. İkili veya bölgesel ticaret anlaşmaları da ülkeler arasında ticareti arttıran bir unsurdur. Türkiye ve Çin arasında henüz bir Serbest Ticaret Anlaşması bulunmamaktadır (Anonim, 2019a). Yapılan araştırmalar sonucunda 02.11.2016 tarihinde İstanbul'da düzenlenen sanayi ve ticaret sempozyumunda 36 adet ticaret anlaşmasının imzalandığı, anlaşmaya konu ürünlerin Türkiye'ye özgü mermer, krom cevheri, soya yağı, fındık sosu, pamuk elyafı gibi ürünleri kapsadığı, anlaşmalar ve çalışmalar yapıldığı yönünde haberler çıktığı bilgisine ulaşılmıştır (Anonim, 2016a). Ancak Ticaret Bakanlığı resmi internet sitelerinde yapılan incelemede söz konusu anlaşmalara rastlanmamıştır.

Türkiye ve Çin arasındaki dış ticarete gümrük tarife oranları 2011 ve 2015 yılları için Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo3. Türkiye ve Çin gümrük tarife oranları

	Türkiye		Çin	
	2011	2015	2011	2015
Basit Ortalama Tarife Oranı	12.2	12.8	9.5	9.5
Tarım Ürünleri (DTÖ)	47.9	49.0	15.1	14.8

Kaynak: DTÖ

Çin'in dünya ticaretindeki rekabet üstünlüğü işgücü maliyetlerinin düşük olmasıdır. DTÖ üyeliği pek çok ülke için dezavantaj iken Çin için avantaj olmuş, hammaddelere dayalı ithalatını emek yoğun ürünlere dönüştürerek düşük vergiler ile ihraç etmiştir. DTÖ'nün öngördüğü tarife oranlarındaki indirimlere uyum sağlaması nispeten kolay olmuştur. Dünya ticaretinin üzerinde büyüyen Çin ekonomisi dış ticaret fazlası vermektedir. Türkiye'nin sanayi

ürünlerinde uyguladığı tarife oranları AB ve Gümrük Birliği kapsamında belirlendiği için DTÖ tarife oranlarının altında uygulamaktadır. Tarım ürünlerinin tarife oranlarının yüksekliği ise tarım ihracatçısı ülkeler tarafından eleştirilmektedir (Akman, 2016).

Türkiye ve Çin arasındaki ithalat ve ihracat rakamları değerlendirildiğinde Türkiye'nin dış ticaret açığında Çin'in önemli bir payının olduğu görülmektedir. Türkiye ile Çin arasındaki dış ticarete oransal olarak en büyük açıklar 1997-2000 yılları arasındaki dönemde gerçekleşmiştir. Fakat Çin ile Türkiye arasındaki miktar olarak en büyük dış ticaret açığı 23 milyar ABD doları ile 2016 yılında Türkiye'nin aleyhine gerçekleşmiştir. 2017 yılında bu açık 20 milyar ABD dolarına gerilemiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Türkiye ve Çin dış ticareti (bin \$)

Yıllar	Türkiye'nin Çin'e ihracatı	Türkiye'nin Çin'den ithalatı	İthalatın ihracata oranı
1997	44375	787457	17.7
2002	268229	1368731	5.1
2007	1039523	13234091	12.7
2012	2833255	21295241	7.5
2017	2936266	23370736	7.9

Kaynak: TÜİK.

Tablo 4'te oranın daha anlaşılabilir olması için ithalatın ihracata oranı hesaplanmıştır. Çin ile yaptığı dış ticarete açık vermek sadece Türkiye'nin sorunu değildir. İşgücü maliyetlerinin düşük olması Çin'e rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Bu durum Çin'in ticaret yaptığı ülkelerin dış ticaret dengelerini sağlamasını zorlaştırmaktadır (Şimşek, 2006).

Türkiye'nin yanı sıra ABD, Avustralya, Belçika, Güney Afrika, İngiltere, İtalya ve Kanada ülkeleri de 2000'li yılların başında Çin'e karşı dış ticaret açığı artan ülkelerdir. Almanya, Filipinler, Fransa, Hindistan, Hollanda, İspanya, Japonya, Macaristan ve Singapur Çin'e karşı verdikleri dış ticaret açığını 2001-2004 döneminde azaltmayı başarmıştır. Macaristan dış ticaret açığını önemli oranda azaltması ile dikkat çekmektedir (Öz, 2006).

Liberal ekonomi politikalarının benimsenmesinden sonra dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olan Çin, Türk işadamları tarafından yeni bir pazar olarak görülmüştür (Atlı ve Ünay, 2014). Çin'e karşı yapılan bu ticaret hamlesinin sonuçlarını görmek amacıyla 1997-2002-2007-2012 ve 2017 yıllarına ait Türkiye'nin Çin'e ihracat rakamlarına ilişkin bilgiler uluslararası ticaret sınıflamasına göre Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5'te elde edilen verilerin görselleştirilebilmesi amacıyla ürün sınıflarına göre 1997-2017 yılları arasında 5'er yıllık periyotlarda gerçekleşen ihracat miktarının değişimini gösterebilmek için Şekil 1 hazırlanmıştır. Şekilden de anlaşılacağı gibi akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddelerin 65 kat artarak diğer ürün sınıflarının önüne geçtiği gözlemlenmektedir. Türkiye'nin Çin'e ihracatının bu 20 yıllık (1997-2017)dönemde 66

kat arttığı görülmektedir. Türkiye'nin Çin'e ihrac ettiği ürünler sınıflarına göre incelendiğinde 20 yılda en çok payı alan grup akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler olup bu grubun içerisinde tarım ürünleri de bulunmaktadır.

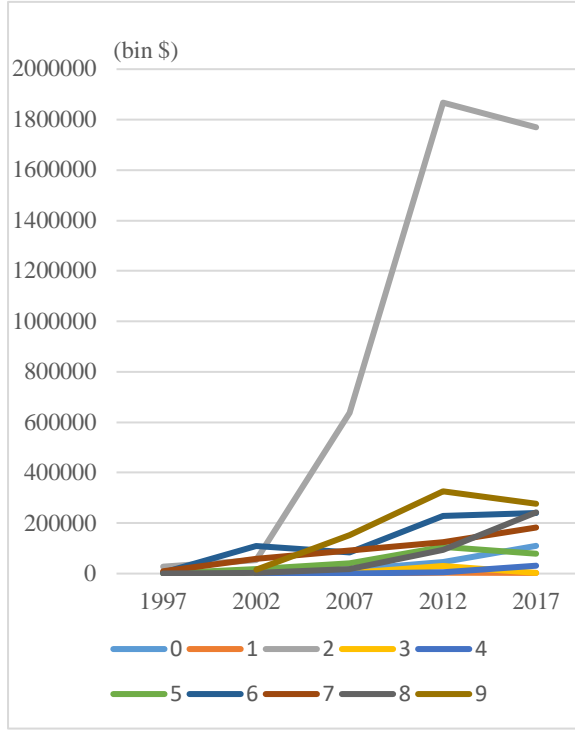
Ucuz işgücü avantajını kullanarak temin ettiği hammaddeleri işleyip piyasaya arz eden Çin'e Türkiye'nin ihrac ettiği ürünlerin en büyük kalemini hammaddelerin oluşturması ülkenin ekonomik yapısı ve dış ticaret politikaları ile örtüşmektedir. Sınıflandırılmamış eşyalar, çeşitli mamul eşya ve işlenmiş mallar da akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddelerden sonra Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracatta payı yüksek olan diğer mallardır. Türkiye 2017 yılında Çin'e en az ihracat yaptığı ürün grubu mineral yağlar ve alkali ürünler olmuştur. Bu ürün grubunu da içki ve tütün ürün grubu takip etmektedir.

Tablo 5. SITC'ye göre Türkiye'nin Çine ihracatı (\$)

Kod	Konu	1997	2002	2007	2012	2017
0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	2992631	8168261	15506464	46930895	109890319
1	İçki ve tütün	-	1688300	181061	3357592	2192605
2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler	27404512	53545689	637561147	1867271002	1770638653
3	Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünle	-	17823	1697865	30101642	1566665
4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	-	14058	895786	6034442	31169775
5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	538802	17137642	40564198	105714441	78669328
6	Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	3915031	108359063	82841627	228699878	240099959
7	Makinalar ve ulaştırma araçları	9196217	58711091	91364056	124149270	182551564
8	Çeşitli mamul eşya	321700	2256171	17759001	94893184	242616129
9	SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar (tedavilde olmayan, paralar, parasal tabanlı altınlar)	-	15634492	151151877	326102924	276646224
Toplam		44047193	265532590	1039523082	2833255270	2936041221

Kaynak: UNComtrade

Şekil 1. Türkiye'nin Çin'e ihracatı (SITC)

Türkiye Çin dış ticaretinde 1997-2017 yılları arasında Türkiye'den Çin'e gerçekleştirilen ihracatın ürün sınıflarına göre dağılımının karşılaştırılabilmesi amacıyla Çin'den Türkiye'ye gerçekleştirilen ithalat rakamlarına ilişkin veriler uluslararası ticaret sınıflamasına göre Tablo 6'da verilmiş ve elde edilen veriler ürün sınıflarına göre hazırlanan Şekil 2'de görselleştirilmiştir.

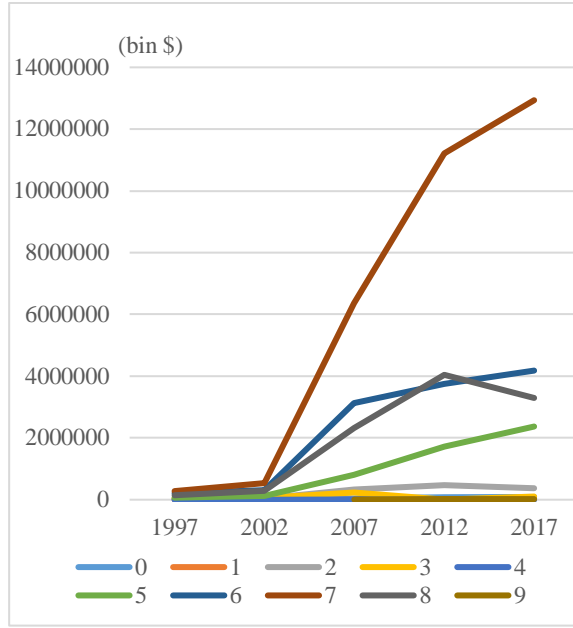
Türkiye'nin Çin'den son 20 yılda ithal ettiği mallarda en büyük payı SITC tarafından sınıflandırılmamış eşyalar almaktadır. Bu ürün grubunu makineler ve ulaştırma araçları, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, çeşitli mamul eşya ve başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri takip etmektedir. 2017 yılında Çin'den en az ithalatı yapılan ürün grubu hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar olmakla birlikte bu ürün grubunu içki ve tütün ürün grubu takip etmektedir.

Tablo 6. SITC'ye göre Türkiye'nin Çin'den ithalatı (\$)

Kod	Konu	1997	2002	2007	2012	2017
0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	27404908	16502010	38357140	81181220	88992810
1	İçki ve tütün	1672439	1784071	3261767	17715687	12210413
2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler	19272812	29423600	331626571	470944175	372165979
3	Mineral yakıtlar yağlar ve alkali ürünle	39109396	62055820	232238267	2499794	100571728
4	Hayvansal bitkisel katı ve sıvı yağlar mumlar	91000	177945	7138532	5333010	5732292
5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	67743376	127961794	799969399	1709387264	2368468654
6	Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	208758928	298729334	3138295817	3740094462	4180344964
7	Makinalar ve ulaştırma araçları	278644864	537025781	6354194433	11203771885	12935718371
8	Çeşitli mamul eşya	144739648	292272903	2324939987	4043402628	3289290900
9	SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar (tedavilde olmayan paralar parasal tabanlı altınlar)	-	-	4069929	20911705	17352949
Toplam		787346462	1365933258	13234091842	21295241830	23370849060

Kaynak: UNComtrade

Şekil 2. Türkiye'nin Çin'den ithalatı (SITC)

2017 yılına gelindiğinde Türkiye'nin en büyük ihracat kalemi olan akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler 1.8 milyar ABD dolarına yakın hacmi ile Çin'den ithal edilen ürün kalemlerinde en yüksek paya sahip olan STIC tarafından sınıflandırılmamış eşyalar kaleminin 17 milyar ABD doları olan ithalatının ancak %10'u kadardır.

Ürün grubu açısından bakıldığında da Türkiye ile Çin arasındaki dış ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranının yansımaları görülmektedir. İki ülke arasındaki dış ticarete Türkiye aleyhine gerçekleşen açık tüm ürün sınıflarında gözlemlendiği gibi ürün sınıfları içerisinde de gözlemlenmektedir.

1990'lı yıllarda ihracat amaçlı Çin'e giden Türk işadamları Çin'e ihracat yapmanın zorluklarını anlayıp, piyasada bulunan düşük fiyatlı malları görünce ürün satmaktansa ithalat yapmayı tercih etmişlerdir.

İhracat amacıyla yola çıkan işadamlarının ithalata yönelmesi dış ticaret açığını hızla arttırmıştır. Açığın kapatılması için Türkiye tarafından alınan önlemler amacına ulaşmamıştır (Atlı ve Ünay, 2014). Alınan önlemler arasında Türkiye ve Çin ilişkilerinin seviyesinin "Stratejik Ortaklık"a yükseltilmesi ve dış ticaret hacimlerinin artırılması hedeflenmiştir.

Türkiye Çin arasındaki dış ticaretin 2015 yılında 50 milyar ABD doları, 2020'de 100 milyar ABD doları olması hedeflenmiştir.

Ayrıca 2010 yılında Türkiye ile Çin arasında ticarete ABD doları ve euro yerine para birimi olarak lira ve yuanın kullanılmasına yönelik mutabakat imzalanmıştır (Atlı ve Ünay, 2014). İki ülke merkez bankaları Şubat 2012'de para takası anlaşması imzalaması, 2019'da anlaşmanın yenilenmesi ihracatçılara avantajlar sağlamıştır (Anonim, 2019b)

TÜİK verileri değerlendirildiğinde 2010 yılında yaklaşık 19.5 milyar ABD doları olan dış ticaret hacminin 2015 yılında Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracatın 2.4 milyar ABD doları, ithalatın 24.8 milyar ABD doları, toplam ticaret hacminin 27.2 milyar ABD doları olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Hedeflenen rakamlara ulaşamamakla birlikte dış ticaret hacminde azımsanmayacak bir genişleme gerçekleşmiştir. Elde edilen veriler değerlendirildiğinde hedeflerin gerçekçi olarak belirlenmesi ve güncellenmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

3.2. Türkiye ve Çin arasındaki tarım ürünleri dış ticareti

Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaretin toplam ihracat ve ithalat yönüyle değerlendirilmesi sonucu elde edilen bilgilerin ışığında iki ülke arasındaki tarım ürünleri ticaretinin değerlendirilmesi amacıyla 1997-2017 yılları arasındaki SITC verileri Tablo 7 ve 8'de derlenmiştir.

Birleşmiş Milletler Comtrade Veritabanı'nda yayınlanan Standart Uluslararası Ticaret Sınıflamasının (SITC) 3. Revizyonundan, farklı düzeylerdeki 1997-2017 yılları arasında Çin ile Türkiye arasında tarım ürünleri ticaretinde Türkiye lehine oransal bir değişim olmuştur. 1997 yılında 11 milyon ABD doları tarım ürünleri ihracatına karşılık 35 milyon ABD doları ithalat yapılmışken 2017 yılında 203 milyon ABD doları olan tarım ürünü ihracatına karşılık 428 milyon ABD doları değerinde ithalat yapılmıştır.

Tablo 7. SITC'ye göre Türkiye'nin Çin'e tarım ürünleri ihracatı (\$)

Kod	Konu	1997	2002	2007	2012	2017
0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	2992631	8168261	15506464	46930895	109890319
1	İçki ve tütün	-	1688300	181061	3357592	2192605
22	Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler	-	-	760455	186300	-
23	Ham kauçuk (tabii ve sentetik)	104561	198	249987	137794	127605
24	Mantar, odun ve kereste	112658	824491	55662	91496	77131
25	Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt	69980	-	-	1142461	342803
26	Dokuma elyafi ve bunların artıkları	8528801	4735908	23818953	47937015	58449332
2721	Hayvansal/Bitkisel gübreler, bu esaslı müstahsarlar	-	-	-	-	-
29	Başka yerde belirtilmeyen hayvansal ver bitkisel menşeli hammaddeler	-	17644	83852	402793	1544256
4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	-	14058	895786	6034442	31169775
Toplam		11808631	15448860	41552220	106220788	203793826

Kaynak: UNComtrade

Tablo 8. SITC'ye göre Türkiye'nin Çin'den tarım ürünleri ithalatı (\$)

Kod	Konu	1997	2002	2007	2012	2017
0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	27404908	16502010	38357140	81181220	88,992,810
1	İçki ve tütün	1672439	1784071	3261767	17715687	12210413
22	Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler	1074327	402966	20140841	14779994	32217976
23	Ham kauçuk (tabii ve sentetik)	-	338299	2475873	27774068	24305933
24	Mantar, odun ve kereste	5184	17567	3480715	838861	1345511
25	Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt	72923	-	70907	65295	531040
26	Dokuma elyafi ve bunların artıkları	2037473	6940576	243276891	350287596	236672116
2721	Hayvansal/Bitkisel gübreler, bu esaslı müstahsarlar	4758	16761	545208	855849	1117332
29	Başka yerde belirtilmeyen hayvansal ver bitkisel menşeli hammaddeler	3240013	5900220	13316930	24995488	25703459
4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	91000	177945	7138532	5333010	5732292
Toplam		35603025	32080415	332064804	523827068	428828882

Kaynak: UNComtrade

Oransal olarak karşılaştırıldığında 1997’de 3 birim değerindeki ithalata karşılık 1 birim değerinde ihracattan 2017 yılında 2 birim değerindeki ithalata karşılık 1 birim değerindeki ihracata gerilemiştir. Ancak bu oransal değişim rakamsal olarak değerlendirildiğinde farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Çin ile Türkiye arasında 1997 yılında tarım ürünleri dış ticaretinde Türkiye aleyhine 24 milyon ABD doları dış ticaret açığı gerçekleşmişken 2017 yılında 225 milyon ABD doları dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. Tarım ürünleri dış ticaretinde Türkiye’nin 2017 yılındaki dış ticaret açığı 837 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu açığın % 26.8’i Çin ile yapılan tarım ürünleri dış ticaretinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye’nin Çin’e ihraç ettiği tarım ürünleri niteliklerine göre incelendiğinde son 20 yıl en yüksek payı canlı hayvanlar ve gıda maddeleri almıştır. Bu ürün grubunu dokuma elyafı ve bunların artıkları ile hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar olmuştur.

Çin’den ithal edilen tarım ürünlerinin ürün gruplarına bakıldığında 2017 yılında en büyük payı dokuma elyafı ve bunların artıkları ürün sınıfının aldığı bu ürün sınıfını canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, yağlı tohumlar, yağ veren meyveler ve başka yerde belirtilmeyen hayvansal ve bitkisel menşeli maddeler takip etmektedir.

Tarım ürünleri dış ticareti ürün sınıflarına göre analiz edildiğinde pek çok ürün sınıfının karşılıklı olarak ithalat ve ihracata konu olduğu görülmektedir. Bazı ürünler ise sadece ithal ya da ihraç edilmektedir. Bu ürünler ihracatta buğday ve buğdaydan elde edilen bulgur irmik, pamuk ve pamuktan elde edilen ürünler gibi Türkiye’nin üretim konusunda avantajlı olduğu ürünler yer almaktadır. Aynı durumda Çin’den ithal edilen ürünler ise pirinç ve mamulleri, yağlı tohumlar ve meyveleri gibi Çin’in üretim konusunda avantajlı olduğu ürünlerdir.

Türkiye ile Çin arasındaki ticareti geliştirmek amacıyla 1992 yılında Türkiye-ÇHC İş Konseyi kurulmuştur (Anonim, 2019b). 2013 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı ile Çin Halk

Cumhuriyeti Kalite Kontrol, Denetim ve Karantina Dairesi arasında Zararlı Risk Analizi çalışması başlatılmıştır (Anonim, 2019c). 2015 yılında Antalya’da 2016 yılında Hanco’da gerçekleştirilen G20 zirvelerinde Türkiye’den Çin’e tarım ve gıda ürünlerinin ihracatının önünü açmak için süt ve süt ürünleri, kiraz ve antepfısıtığı ihracatına ilişkin protokoller imzalanmıştır (Anonim, 2019b). Protokoller kapsamında önemli bir gelişme de Çin Tarım Ürünlerini Pazarlama Derneği temsilcilerinin Türkiye’ye tarım ve gıda ürünleri ithalatı gerçekleştirmek amaçlı yaptığı ziyarettir. Söz konusu ziyarette Türkiye’de üretimi yüksek olan kiraz, zeytinyağı, fındık, portakal, limon gibi ürünler hakkında ayrıntılı incelemeler yapılmıştır (Anonim, 2016b). Yapılan bu çalışmalar neticesini 15.11.2015 tarihinde imzalanan Türk Kirazlarının Çin’e İhraç Edilmesine Yönelik bitki Sağlığı Gereklilikleri Protokolü kapsamında 2017 yılında Çin’e kiraz ihracatı (Anonim, 2018; Anonim, 2019c).

Türkiye’den Çin’e 2017 yılında 1560 kg kiraz ihraç edilmiştir. Türkiye’nin 2017 yılında 627132 ton olan kiraz üretiminin 258310 tonu dünyanın çeşitli ülkelerine ihraç edilmiştir. Çin’in 2016 yılında dünyanın çeşitli ülkelerinden 154312 ton kiraz ithalatı yaptığı ve Türkiye üretim miktarının Çin’in ihtiyacını karşılamaya uygun olduğu bilgileri değerlendirildiğinde yüksek ihracat potansiyeli bulunduğu görülmektedir.

Ancak imzalanan protokolde yer alan karantina amaçlı ürünlerin 16 gün boyunca 1°C veya altındaki sıcaklıkta bekletilmesi işlemi, kirazın raf ömrünün kısa olması ve kalite kaybına uğraması ihracatın beklenen miktarda yapılmasına engel teşkil etmiştir. Bu nedenle 2018 yılında 5500 kg kiraz ihracatı gerçekleştirilebilmiştir. Çin’e kiraz ihracatında karantina amaçlı soğuk uygulama işlemine alternatif 3 saatlik Metil Bromid (MeBr) fumigasyon yöntemi (Doz: 145 gr/m³, Süre: 3 saat, Meyve Çekirdek Sıcaklığı: 20-22 °C) önerilmiş ve müzakereler sonucu yeni yöntem üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Türk Kirazlarının Çin’e İhraç Edilmesine Yönelik

Bitki Sağlığı Gereklilikleri Protokolü revize edilerek yürürlüğe konulmuştur (Anonim, 2019c).

4. Sonuç

Türkiye ve Çin'in ekonomik ilişkileri Türk devletlerinin içerisinden geçen tarihi İpek Yolu'ndan günümüze uzanmaktadır. Her iki ülkenin kuruluş dönemlerindeki siyasi ortam ve uyguladıkları korumacı politikalar iki ülke arasındaki ticareti olumsuz etkilemiştir. Dünyada 2018 yılında hiçbir ülke veya ülke grubunun hakim ve yönlendirici olduğu bir ekonomik sistemden bahsedilmesi mümkün değildir. Küreselleşen ekonomi karmaşık ve karşılıklı bağımlılığa dayalı bir sisteme evrilmiştir. Çin ve Türkiye'nin 1980 sonrası dünyadaki liberalleşme doğrultusunda dışa açık politikaları benimsemesi ticari ilişkilerinin tekrar kurulmasını sağlamıştır (Atlı ve Ünay, 2014).

1997-2017 yıllarını kapsayan 20 yıllık dönemde Türkiye dış ticareti yüksek bir ivme kazanmıştır. Dış ticaretteki artışla birlikte ihracatın ithalatı karşılama oranında da artış gözlemlenmektedir. İthalatta oransal olarak bir azalma görüle de son 20 yılda dış ticaret hacminin 5 kat artması miktar olarak açığın da artmasına neden olmaktadır. 2017 yılında Türkiye'nin verdiği dış ticaret açığı 76 milyar ABD dolarıdır. Türkiye Çin arasındaki dış ticaret rakamları incelendiğinde açık burada da dikkati çekmektedir. 2017 yılında Türkiye'nin Çin ile dış ticaretinde verdiği açık 20 milyar ABD dolarıdır. Ucuz işgücü ve düşük maliyet ile piyasalarda yer alan Çin karşısında açık konusunda Türkiye yalnız değildir. Dış ticaret açığının kapatılması amacıyla 2010 yılında Türkiye ve Çin arasında stratejik ortaklık kurulmuş, ticaretin lira ve yuan para birimleri cinsinden yapılması konusunda mutabakata varılmıştır. Türkiye ve Çin dış ticareti ürün sınıfları açısından incelendiğinde Çin'e ihraç edilen ürünlerin en büyük kalemini hammaddelerin oluşturduğu, Çin'den ithal edilen ürünlerin ise makineler ve ulaştırma araçları gibi teknoloji ürünü katma değeri yüksek mamul maddeler olduğu görülmektedir.

İki ülke arasındaki dış ticaret tarım ürünleri açısından karşılaştırıldığında Türkiye'nin dış ticaret açığında oransal açıdan önemli bir azalma gerçekleştiği görülmektedir. Ancak miktar olarak bakıldığında Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaret açığı 1997'de 24 milyon ABD doları iken 2017'de 225 milyon ABD dolarıdır.

Araştırma sonucu elde edilen tüm veriler değerlendirildiğinde tarım sektöründe dünyada önemli bir aktör olan Türkiye'nin Çin ile tarım ürünleri dış ticaretindeki açık problemi olduğu açıktır. Dış ticaret açığının kapatılması amacıyla bazı tedbirler alınmıştır. Antalya ve Hanco G20 zirvelerinde tarım ve gıda ürünleri ihracatına yönelik yapılan protokoller bu anlamda önemli girişimlerdir. Protokollere konu olan kiraz, süt ve süt ürünleri, fındık, narenciye zeytinyağı, antepfıstığı ürünlerinin Türkiye'nin üretim potansiyeli ve tecrübesi yüksek olan ürünlerden seçilerek genel ve kapsamlı bir ihracat hamlesinden ziyade ürün ve ürün grubu odaklı hareket edilmesinin sonuç alınmasını kolaylaştıracağı ve hızlandıracağı düşünülmektedir.

Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaretindeki açığın giderilmesi amacıyla katma değeri yüksek ürünlerin üretimi ve ihracatına ağırlık verilmesi, ham veya yarı hammadde olarak ihraç edilen ürünlerin yurtiçinde işlenerek mamul madde olarak ihraç edilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu yönde uygulanacak politikalar dış ticaret açığının azaltılmasının yanında katma değerinin yurtiçinde kalması ve ilave istihdamın sağlanmasında da etkili olacaktır.

Kaynaklar

Akman, S., 2016. Türkiye'nin Ticaret Politikası Dünya Ticaret Örgütü'nde İncelendi: Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası Dışarıdan Nasıl Görünüyor?. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

Anonim, 2016a. Haber Metni, <http://www.gazetevatan.com/cin-ile-turkiye-arasinda-36-ticaret-anlasmasi-imzalandi-1002835-dunya/> Erişim Tarihi : 05.06.2018

- Anonim, 2016b. Haber Metni, <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/cinliler-5-milyar-dolarlik-ihracat-icin-gozunu-turkiyeye-dikti/haber-516104> Erişim Tarihi: 05.06.2018
- Anonim, 2018. “Çin'e Kiraz İhracatında İlk İkiye Girmek İsteyen Türkiye, ABD'yi Saf Dışı Bırakmak İstiyor” başlıklı haber. <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/cine-kiraz-ihracatinda-ilk-ikiye-girmek-isteyen-turkiye-abdyi-saf-disi-birakmak-istiyor/haber-718591> Erişim Tarihi: 07.06.2018
- Anonim, 2019a. Serbest Ticaret Anlaşmaları, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar> Erişim Tarihi: 18.12.2019
- Anonim, 2019b. Türkiye Çin Halk Cumhuriyeti Ekonomik İlişkileri. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 05.12.2019
- Anonim, 2019c. Kiraz İhracatında Son Gelişme. <https://www.tarimorman.gov.tr/GKGM/Haber/246/Kiraz-Ihracatinda-Son-Gelisme-Ulkemizden-Cin-Halk-Cumhuriyetine-Kiraz-Ihracati-Basladi>, Erişim Tarihi: 15.12.2019
- Atlı, A., Ünay, S., 2014. Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Analizi, Sayı 96
- Birleşmiş Milletler Comtrade Veritabanı, 2018, Dış Ticaret İstatistikleri, <https://comtrade.un.org/data> Erişim Tarihi: 07.06.2018
- Çağlar, T., Esmer, S., 2015 Türkiye’de Boş Konteynerlerin Yeniden Konumlandırılması Sorunu Üzerine Nitel Bir Araştırma. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi, Cilt 12, Sayı 31., 242-256
- Çakmak, E.H., Kasnakoğlu, H., 2016. Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu, Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayını, İstanbul
- DTÖ, 2018. Türkiye ve Çin Ticaret Politikası İnceleme Raporları. https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s33_1_e.pdf, https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s34_2_e.pdf Erişim Tarihi: 11.06.2018
- Erkan, B., 2012. BRIC Ülkeleri ve Türkiye’nin İhracat Uzmanlaşma ve Rekabet Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 201-231.
- İsayev, E., Özdemir, M., 2011. Büyük İpek Yolu ve Türk Dünyası. Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, Cilt 3, Sayı1, 111-120.
- Öz, S., 2006. TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu. 2006. Küresel Rekabette Yükselen Bir Güç: Çin, TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu, İstanbul
- Şanlı, F. B., 2004. Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları. Cilt 2, 160-166.
- Şimşek, M., 2006. Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 26, 1-24.
- TUİK, 2019a. Türkiye İstatistik Kurumu Resmi Web Sayfası, Uluslararası Seçilmiş Göstergeler, <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/tabloOlustur.do> Erişim Tarihi: 12.12.2019
- TUİK, 2019b. Türkiye İstatistik Kurumu Resmi Web Sayfası, Dış Ticaret İstatistikleri <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> Erişim Tarihi: 07.12.2019
- Yılmaz, Ö., 2017. An Alternative Analysis of Economic Indicators of Turkey and BRICS Countries. European Journal of Alternative Education Studies, Cilt 2, Sayı 1, 152-162